PERNECZ A ZUH PILLANA

TÖREDÉKES EMLÉKEK

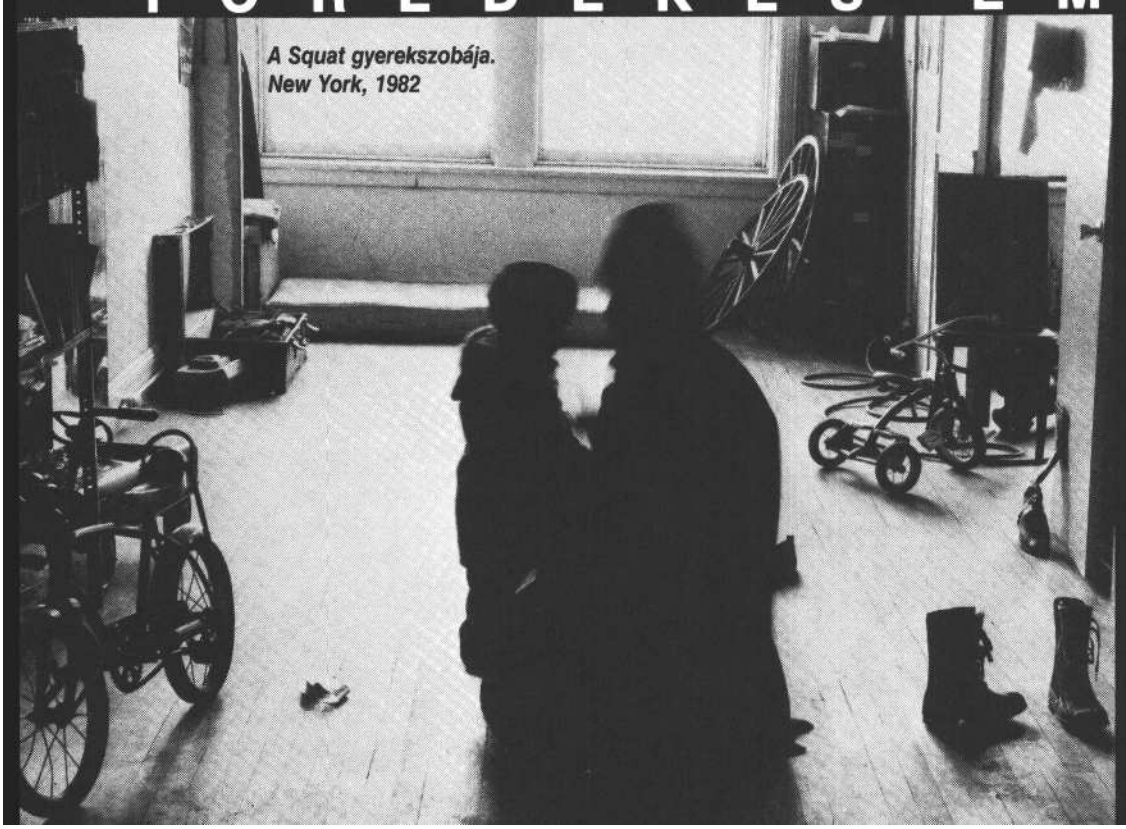

A Squat gyerekszobája.
New York, 1982

KY GÉZA: HANÁS TKÉPEI

A SQUAT SZÍNHÁZRÓL

Előadás után a Buddha-bábuval
Halott úr és Szabad asszony

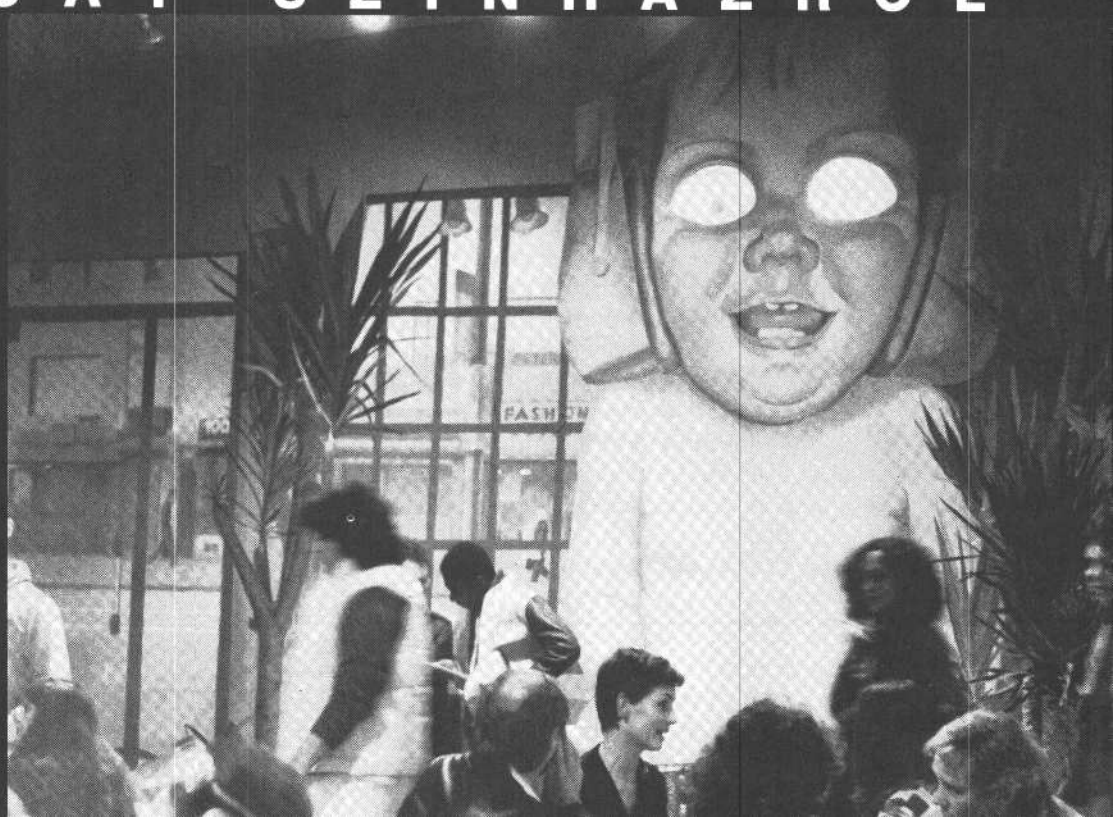

Ha angyal lennék, úgy építenék házat, hogy egy magas hegyre szállnék. Onnan dobálnék le köveket a világba. Ha angyal lennék, úgy esnének a kövek, hogy egymásra esnének. Lassacskán egy ház épülne fel belőlük, kicsit oldalt, egy mellékutcában. Nagy ház lenne ez, rozsdás vasredőnnyel, mögötte széles kirakattal, szerteágazó folyosókkal, emeletre nyíló szürke lépcsőkkel és futkosó kutyákkal. Ha angyal lennék, mindig zene szólna a rozsdából, ott ülnének benne a gyerekek, és ebédelnének, vagy babákkal játszanának. A ház pedig örökre csak esne. Lefelé, amíg meg nem kerülné a Tejutat, onnan aztán megint felfelé. Ezt a házat adnám a Squat Színháznak.

Ha színház lennék, fölmennék a legmagasabb toronyba, s onnan néznék le az utcákra. Aztán kiugranék, de nem esnék a földre, hanem csak úgy esnék lefelé, bele a világba. Körbeesném az embereket, amíg bele nem őrülnének. Ha színház lennék, átesnék a falakon, egészen a pincéig, s onnan is tovább. Így bővülne a színház, és a végén senki sem tudná már megkülönböztetni őt a többi lakástól.

Ha színész lennék, sokat aludnék. Csak estefelé kelnék fel, ha jönne az előadás. Hogy mit álmodtam, azt persze el is felejteném közben, de nem baj, mert a közönség is ugyanilyen. Az előadás pedig úgyis csak később kezdődne el, mint ahogy elkezdődne. Előadás közben fellép ugyanis egy pillanat, amikor az ember újra belealszik a szerepébe. Innentől kezdve van tulajdonképpen a színház, és ez a folytatása annak, ami nappal is történik. Csakhogy nappal ugyanezt a közönség csinálja.

Mindenki ismer olyan kutyás embert, aki sok kutyával sétál. Az ilyen ember olyan, mint az eszkimó a szánon. Mint egy nyitott legyező, úgy ágazik szét a kezéből a sok istráng. A kutyák különbözőek, kisebbek, nagyobbak. Abból a szempontból azonban mind egyformák, hogy jól tudják a járást. Húzzák a szánt. Így csúszik előre a kutyasétáltató a járdán.

A Squat SZínházban is volt rendszerint egy kutya. Többnyire nagy állat volt, mert ez volt a szerepe az előadásban. Ha pedig harapós is volt hozzá. hát megverték. Az asztal lábához kötözték, úgy verték husánggal. Mindig volt *egy* olyan vendégfiú, aki hónapokig maradt a színházzal, és azután mindig ő volt az, aki a kutyát így megverte. A kutya aztán őt ismerte el gazdájául: megtanulta a rendet, és nem harapott többé. Mikor az ilyen vendégfiú elment, a kutya is vele ment. A Squat Színháznak ezért nem volt soha saját kutyája.

A Squat Színháznak volt rendszerint egy háza. Párizsban volt egy, Rotterdamban volt egy, Kölnben volt egy, Nancyban volt egy... és így tovább. A legtovább New Yorkban volt háza. Az

Breznyik Péter, Kollár Marianne és barátja. Párizs, 1977

Amfiteátrum
A New York-i ház emelete

Mengyán András és Buchmüller Éva. New York, 1982

ilyen házakat mindig az utolsó pillanatban kapta a Squat, ha meg volt híva egy-egy fesztiválra. Néha úgy kellett erőszakoskodniuk, hogy nehogy igazi színházban léptessék fel őket, hanem csak egy ilyen házban. A fesztiválrendezőknek, úgy látszik. nem volt semmi tehetségük ahhoz, hogy elképzeljék, hogy a Squat egyszerűen az ilyen utcai épületeket használja fel helyszínként az előadásaihoz. És azt sem bírták elképzelni, hogy olyan darabjuk sincsen, amelynek a helyszíne egy színház lenne. A Squat csak házakat játszott, és soha nem színházakat.

Így hát most, minta zongora húrjai, úgy futnak és távolodnak egyre messzebbre a Squat Színházról fönnmaradt emlékeimben azok az utcák, amelyek ezekhez az antiszínházszerű házakhoz vezettek. Mindig a város központjában voltak, de mindig mellékutcákban. Egyszer egy ilyen utcán szembejött velem Eörsi István, a jobbján Susan Sontaggal. Elég valószínűtlen látvány volt, amikor minden előzetes figyelmeztetés nélkül feltűntek, és még furcsább, amikor bemutatkoztak. (Eörsi esetében ez marháskodás volt, őt jól ismertem, de a tornacipős csajnak nem hittem el, hogy ő Susan Sontag. Mondtam is neki, hogy én meg a Perneczky vagyok. Ezen aztán jót nevettünk. Ahogy nevetett, arról jöttem aztán rá, hogy mégiscsak ő Susan Sontag. Máig sem tudom viszont, hogy ahogy én nevettem, annak alapján vajon el lehetett-e hinni, hogy én meg tényleg én vagyok.) Az egészet csak azért említem meg, mert olyan volt ez a találkozás, mint egy Squat Színház-féle előadás.

Eörsiék különben tényleg a Squat Színház miatt jöttek, de már nem emlékszem arra, hogy hol történt az egész. A házak ugyanis, amelyekben a Squat játszott, minden városban majdnem egyformán néztek ki. Ahogy már jeleztem, üzlet a földszinten, rozsdás redőnnyel vagy csipkés függönnyel, és az üveg mögött mindig gyerekek csiripelő hangjával. Néha súlyos vászonfüggönyt akasztottak a ki rakatüveg mögé, és befelé játszottak. Néha pedig fordítva volt: széthúzták a függönyt, és a kirakatban ülő közönség akkor kiláthatott az utcára. A két változat között azonban nem volt lényeges különbség, hiszen ugyanaz a műsor ment bent is meg kint is. Így érthető, hogy miért volt az a benyomásom, hogy Susan Sontag feltűnése is csak egyike a Squat műsorainak.

A Squat Színház sok-sok háza, a sok-sok üzlettel a földszinten, akárcsak egy darabokra vágott marionettszínpad elemei, fonalakon függtek szerte Európában, s azt hiszem, végül is ezek a fonalak Buchmüller Éva karjára voltak kötve. Mikor a Squat New Yorkba költözött, Buchmüller hálaadó gyertyát gyújtott - ez azonban csak a tekintetében volt észrevehető - , és felhúzta az európai házakat mind a zsinórpadlásra.

Ha már házakról van szó: a New York-i háznak volt egy specialitása, buzimulató volt ugyanis azelőtt. A 23. utcában volt, a 256-os szám alatt, persze ez is nagy kirakattal. Minden más színházi együttes azonban nem ezt a 'kirakatot, hanem az emeleti nagy helyiséget választotta volna az előadások színhelyéül, mert ez amfiteátrumszerűen volt kiépítve: körben egyre magasodó dobogók emelkedtek a falak felé lépcsőszerűen. Ezek a lépcsők és az egész háttér is sötét posztóval, illetve fekete bársonnyal volt bevonva. Középen pedig egy nyoszolyaszerű bemutatószínpad lehetett valamikor, amit Halászék valahová máshová tettek el, mert a helyiséget közönséges lakószobának használták. A fekete bársonyfüggönyök egy kicsit oldalra voltak tehát húzva, hogy az ablakon át bejöhessen a természetes fény is. Különben minden maradt, ahogy volt. Olyan volt a terem, mint egy titkos szekta zord kivégzőszobája.

Imádtak kivégezni. Egymást, a közönséget, az utcai járókelőket, Andy Warholt (a róla szóló darabban) vagy a gengsztereket, akik a darabtól függetlenül tűntek fel az utcán (megbízásból, vagy „inkognitóban" levő Squat-tagok formájában. De a rendőrök, akik élesre töltött fegyverrel üldözőbe vették ilyenkor őket, azok már igaziak voltak). Néha túl jól sikerültek az ilyen akciók. Breznyik Petya egyik szerepe például úgy szólt, hogy a darab végén seggbe kellett lőnie magát. Ezt mindig vaktölténnyel játszották, és persze vakon végződő pisztolycsővel is. Egyszer azonban valaki kicserélte a riasztópisztolyt egy igazira, és a patron belesült a Petya végbelébe. Ebből a távolságból, elképzelhető, egy ilyen vaktöltény majdnem úgy hat, mint az éles lövés. Petya kórházba került, s az előadások sora ezután hosszabb időre megszakadt.

Volt egy filmjük is, amelyet New Yorkban vettek föl, és ebben Andy Warhol lóháton galoppozott a hajnali órákban a kihalt New York-i utcákon. Andy Warholt Bálint Pisti alakította, maszkkal az arcán. Valami rémlik, hogy ezt a furcsa lovast autón kergették, de persze hiába. Vagy csak egy másik filmben - esetleg csak egy álomban - láttam volna ezt?

A maszkos alakítás azért volt telitalálat, mert az igazi Andy Warholnak som volt saját arca, csak ilyen, az arcára nőtt maszkja. Arra már nem emlékszem, hogy ebben a filmben is lelőtték-e Andy Warholt, ahogy az különben *az Andy Warhol utolsó* szerelme című darabjukban estéről estére megtörtént. Mint tudjuk, az igazi Andy Warholt még a hatvanas években lőtték faszon, öt vagy hat golyóval, de túlélte. A darabnak azonban semmi köze nem volt ehhez az eseményhez, Warholt is Ulrike Meinhof (Bálint Eszter) lőtte le, „csak úgy". A közönség azonban már tudta, hogy az ilyesmi elő szokott fordulni az életben is. Igy hát nem volt szükség arra, hogy a gyilkosságot a darab folyamán is alaposabban motiválják. Ez a kis epizód azonban remekül mutatja, hogy mi volta Squat Színház dramaturgiája.

A módszer a közhelyekre való előkészület nélküli „ráugrás" volt. Az ilyesmit megbeszélték előre, egyébként azonban rábízták magukat a direkt „véletlenre", improvizáltak meg provokáltak, és soha nem próbáltak. Mintha egy comicsfüzetben lapoznánk, olyanokká váltak ezáltal az előadások. Ott sincs szükség ugyanis arra, hogy megmagyarázzák nekünk, hogy a Superman miért tud repülni. Direkte repül, és kész. Már javában repült, amikor először találkoztunk vele, és aztán, ha tudni akartuk, hogy mi a folytatása, vidáman repültünk mi is tovább vele.

Mint minden együttes életében, természetesen a Squat történetében is előfordult, többször is, hogy ez a repülés nem sikerült, valahogyan nem tudtak szárnyra kapni. Rendszerint akkor fordult ez elő, ha valamilyen oknál fogva mégsem kapták meg a nekik kijáró sajátságos felépítésű házat. Ilyenkor a közönség csúnyát bukott. A színház nem, mert a Squat soha nem zsenírozta magát. Mivel a valóság volt a darabok nyersanyaga, oka, előzménye, magyarázata és kovásza, ha valami nem sikerült, világos volt, hogy arról is csak a valóság tehetett.

Ez a kemény hit volta színházi kollázstecnika gyökere, és ez maradt aztán később is a technika morálja.

A Squat közelében a dolgoknak más volta folyásuk. A dolgok furcsa fejlődésen mentek keresztül, ha a Squat használatba vette őket. Emlékszem, hogy a New York-i házban - csak úgy, nem is díszként, hanem inkább bútorként - kocsikerekek is voltak, ott a 23. utcában. Honnan? Csak most döbbenek rá, hogy ezt nem kérdeztem meg tőlük. Ott és akkor ezek a kerekek ugyanis ugyanolyan természetesnek hatottak, mint a szomszéd szobában heverő gitár, amelyet - hiába vártam rá, hogy egyszer megtörténjen - senki sem akasztott a nyakába.

Mikor Kölnben jártak, a Squat néhány napra birtokba vett egy megfelelően lerobbant házat. Sok részlete ennek az épületnek azonnal teljesen átalakult. Volt például ott a fürdőben egy rossz vécé is, amit nem lehetett lehúzni már. Ezt aztán leukoplaszttal - szorosan, hogy tartson, s kétszer keresztben, hogy biztos legyen - átragasztották. Minden további nélkül ki lehetett volna állítani egy múzeumban is, mint Beuys egyik újabb művét. Ők azonban egy másik vécére jártak pisilni, s így a dolog nem volt szem előtt eléggé ahhoz, hogy tudatosuljon az esztétikája. Legfeljebb a vendégeknek tűnhetett volna fel, de - úgy látszik - azoknak sem annyira, hogy nyomot hagyott volna a Squatról szóló anekdotákban.

A skurill részletekhez tartozott a skurill személyekkel való kapcsolatok története. Az a boszorkány például, aki *az Andy Warhol utolsó* szerelmében lépett fel, és aki - a leragasztott vécékagylóhoz hasonlóan - szintén ilyen furcsa alakítás volt. New Yorkban szedték fel valamelyik előadás kapcsán, mert a nézők között ült, vagy talán láthatatlan bakkecskékkel kötözködött az egyik mellékutcában. Fiatal nő volt még, de olyan kövér, és annyira renyhedt, olyannyira zsír- és bőrlebernyegekkel lompos, mint azok a nőszemélyek, akik, hogyha tehetnék, mindig csak az ördöggel paráználkodnának (legalábbis, ahogy azt a naiv kívülálló elképzeli).

A boszorkány dolga aztán az volt a Squat Színháznál, hogy esténként - az előadásba illesztett betétként - elvégezze a maga szokásos sátántiszteletét. Ezt részben szívességből vállalta, részben, mint egy takarítónő, tisztes megegyezés alapján kialkudott honoráriumért. Abban, ahogy ezt elszámolták a boszorkánnyal, volt valami nagyon amerikai is. A nő ugyanis egy rendesen bejegyzett boszorkányszervezet tagja volt, pontosan körülírt jogokkal és kötelezettsé-

Halász és Sántha Ágnes.
***Párizs,* 1977**

gekkel, rítusokkal és sajátos ízű helyi mágiával. Az ördög mára születésekor megjelölte őt - abszolút kopasz volt, ezért hordott aztán a polgári életben mindig parókát. Seprűn repülni azonban nem szokott, de lehet, hogy csak azért, mert az ilyesmit nyegleségnek tartotta volna, s a magasabb fokú gyakorlatok különben sem olyan dolgok, amik a kívülállókra tartoznának. Mint minden igazi boszorkány, a lelke mélyén valószínűleg ez a nő is a végletekig puritán és fegyelmezett lény volt, nem csoda hát, ha nem volt kedve ah-hoz, hogy összetévesszék valami megvásárol-ható prostituálttal.

Egy papnő méltóságával omlott le a székre, és ha felállt, a légmozgások oly sűrűek és testesek voltak, hogy - bár szaga nem volt soha - ez a transzcendens atmoszféra joggal vetekedhetett volna egy grizzly-medve meglóduló illatával. Egy díszes tőrrel, egy giccses Aphrodité-szoborral és egy mécsesszerűen lobogó kurta gyertyával lépett esténként a közönség elé, de a leglenyűgözőbb mégis az ősi erejű meztelensége volt - a mély gödrökkel tagolt és visszataszítóan összehízott ülepe, vagy a tragikus kicsengésű, és teljesen a hasa alá forduló, s mint a kaucsuk, oly kopasz és oly kevéssé emberi szeméremtája.

Kathleen Kendel, az igazi boszorkány sátáni sterilitásával összehasonlítva a Squat felfogása **az** erotikáról ugyancsak organikusnak és emberinek tűnhetett, már majdnem esendőnek. Már magyarországi működésük idején is azzal provokálták a legsikeresebben a hatóságokat, hogy például Halász Péter kedvenc szerepeként egy szőrös monstrum-építményből fejjel lefelé kilógva a King-Kong majom lengő nemi szervét alakította. Később - talán éppen Rotterdamban történhetett - a műsor alatt a pódiumra helyezett televíziós monitor gondoskodott érdekes részletekről, mert a színpadon ágáló hölgytagok egyikének a bugyitlan combja közét mutatta. A mutatvány technikai megoldása roppant egyszerű volt: a kamera a szoknyák alá vagy a megfelelően lyukasra kiképzett színpadi alkalmatosságok tövébe volt montírozva.

Ugyanez a monitor azonban mást is hozott. A konyhát például, ahol a csoport őrangyala és mindenese, Buchmüller Éva a gyerekeket vacsoráztatta, esetleg épp ágyba fektette és elaltatta. Vagy arcokat a közönségből, teljesen váratlanul a műsor részletei közé bevágva. Sokszor nagy tömeg gyűlt fel a színpadul szolgáló kirakat előtt, és itt dupla játék folyt. Egyrészt ebből az utcai jelenetből is közvetítettek képeket a színpadra, mintegy „belső használatra", másrészt azonban ezt a belső előadást kint egy monitoron keresztül az utca népe is láthatta. Ha volt aktuális filmanyag kéznél, az is jött a monitoron.

A legérdekesebb bejátszástípus azonban nem film volt, hanem az éppen folyó előadás egyik olyan színteréről tudósított, ami egy emelettel feljebb vagy kint az utcán zajlott. Ilyenkor a színpad elsötétült, és valahonnan kívülről zene hallatszott, esetleg messziről fény áradt a terembe. A nézőtér nyugtalanná vált. Először csak egyes emberek emelkedtek fel a helyükről, de aztán hamarosan az egész publikum meglódult, hogy hanyatt-homloka folyosókra vesse magát. Az előadás folytatását aztán úgy kellett megkeresnie valahol az épületlabirintusban.

***Sheryl* Sutton és a Beuys-féle vécé, Köln**

Állandóan fényképeztem, amikor együtt voltam velük, Párizsban, Rotterdamban, New Yorkban... Mint egy turista, aki a szakadékot veszi célba, és csak az tisztázatlan még, hogy erre a szörnyű meredekre fölülről vagy alulról lát rá - hogy ki az, aki szédül, a modell vagy pedig ő maga. Ezekből a képekből aztán csak egy-egy másolat maradt nálam, a többit odaadtam a szín-háznak. Azt hiszem, Koós Anna kezelte őket, ő volta public manager, de az is lehet, hogy a fotókat szétosztották egymás közt. A nálam maradt képeket később egy albumba ragasztottam, s most, hogy újra belelapozok ebbe a füzetbe, furcsábbnál furcsább dolgokra kezdek emlékezni.

A párizsi ház a Montmartre-on állt, a közös lakás egy nagy katlan volt, barlangszerűen szétágazó öblökkel és akváriumhoz hasonlóalgákkal benőtt falakkal. Ez még 1977-ben volt, kevéssel a Magyarországról való távozás után. A képeken mindenki kicsit másnapos. A gyerekek merev arccal néznek valamit - a televíziót? -, s teljesen hipnotizáltaknak hatnak. A felnőttek a sarokba hátrálva állnak, vagy egy-egy székre cövekelve ülnek. Várnak. Az atmoszféra nehéz. A századforduló kivándorlói nézhettek ki így az óceánjárók fedélzetén, csakhogy itt a hajó maga Párizs, és a tenger még messzi van, a tengerbe van fagyva.

Sántha Ági, Halász második felesége a legnyugtalanítóbb látvány ezeken a képeken. Nincs olyan színház, amelyikben a tragika vedne, ilyen kétségbeesetten karolná át a szék karfáját, és így temetné a gondok iszonyú súlyú sziklái alá magát. Ágit egy francia ismerőse, egy fiú hozta ki Magyarországról, mára csoport távozása után, az akkoriban szokásos formális házasságkötéssel. A Párizsba való megérkezés után azonban nyom nélkül eltűnt a srác. A szóbeszéd arra hajlott, hogy kábítószeres volt, s valami távoli útra indult. Csupán Ági ismételgette, hogy ez nem lehet igaz, mert szerinte egyszerűen otthon fekszik, az ágyán, és meghalt. A képek ennek a balsejtelemnek a stádiumait mutatják.

Nem sokkal a párizsi utam után - ahogy hallottam, a villanyóra elodázhatatlanná vált leolvasása kapcsán - csak-csak felnyitották a már hónapok óta érintetlen lakást, és akkor kiderült, hogy a gyanú nem volt alaptalan. Az ágy teli volt valamivel... Mint tavasszal, mikor az olvadó hó visszaadja az áldozatait, és felnyílik az avar, színesen, vadvirágosan s buján.

Szabad ilyesmit elmesélni? Azt hiszem, hogy most már igen. Ági később sokat játszotta Squat darabjaiban, és mivel nagyon szép asszony volt, sokszor lépett fel meztelenül is.

Ez a meztelenség azonban nemcsak fénylő volt, hanem egyúttal nagyon távoli látvány is - és talán azért, mert ennek az emigrációnak az árnyékát, annak a bizonyos lezárt szobának az emlékét, az erotikát is a purgatórium tüzébe söprő ellenállhatatlan huzatját hordozta magán. Ági későbbi szerepeinek egyik motívuma egy jógagyakorlat volt, amelyet orvosi tanácsra tanult meg, még akkor, amikor terhes volt. A darabba való beépítése úgy történt, hogy levetkőzött, és ha már így volt, azt tette, amit különben is tenni kellett régebben reggelente. Ez is ugyanaz volt, mint minden, amit a Squat a színpadra tett: kollázs.

Csak Buchmüller Éva volt annyira teljes és szerencsés ember, és annyira szent, hogy a nemcsak fényt adó, de igazi meleget is sugárzó gyertyaláng soha nem aludt ki a tekintetében. Nehéz erről írnom, mert attól félek, hogy senki sem hiszi majd el. Évát heteken át figyeltem, ahogy mos, főz, díszleteket épít, és gyerekeket nevel. Ahogy este játszik, éjjel beszélget, reggel tízórait ken, délelőtt takarít, délben megterít, délután pedig az előadásra készül fel. Középkori legendákban olvasható, hogy voltak asszonyok, akik képesek voltak arra, ami pusztán biológiailag is lehetetlen, vagyis a folytonos jócselekedetre. Buchmüller Éva bebizonyította, hogy ez nem legenda. Csak lopva, egy-egy véletlen szünetet kihasználva pihent időnként le. Azóta is csak napi két-három órát alszik, vagy annyit sem, és mégis életben marad, tevékenyen és vidáman végzi a dolgát, a gyertya benne - úgy tűnik - soha nem fogy el.

A Squat széthullását azonban ő sem akadályozhatta meg. A nagy mutatvány, a toronyugrás a semmibe, az állandó zuhanás, a tökéletes kiszolgáltatottság és az ezzel járó minden irányú szüntelen veszély annyi energiát használt fel, ami egy bő évtizedre volt elég. Volt azonban valaha is színház, amely a megszületés nehéz szertartását tovább bírta volna el? Mert erről volt szó. A Squat nem alkudott, a Squat megmaradt az anyaölnél, annál a játéknál, aminek nagy a tétje, mert olyan hasogató érzéssel jár, mint az első lélegzet. A Squat minden lépés után ehhez a lég-szomjhoz tért vissza, s minden előadást újra innen, a semmiből kezdett el. Csak a zseniális dilettánsok és a mesterségnél is magasabbra hivatottak, a kiválasztottak és az átkozottak mód-szere lehet ez.

A Squatban időnként fellépő kutyákat is ez a bizonytalanság veszejtette meg. A kutya falkaállat, és szüksége van falkavezérre. Minden családban adódik egy ilyen személy, s a kutya gazdája is előbb-utóbb valami ehhez hasonló ember lesz. Lehet persze egy gyerek is az ilyen. A Squatban azonban az abszolút szabadság állapota állandósult. Csak a gyerekekről gondoskodtak, egyébként azonban a vákuum lett a modell. A falkavezér is elveszíti ilyenkor a tisztjét, és a család is feloldódik a káprázatosan fénylő semmiben.

Mindenki ismeri a képet a zuhanó késről, amely aztán a fagerendához vagy rönkhöz érkezve remegve megáll. A Squat olyan késsel játszott, amelynek a célba érkezését örökre elodázták a játékot igazgató magasabb szellemek. A kés azóta is zuhan, és ahogy minden forduló után sziszegve áthalad a saját árnyékán, önmagát köszörüli szüntelen. Olyan éles, hogy nem is érzed, ha zuhantában éppen téged talál el.

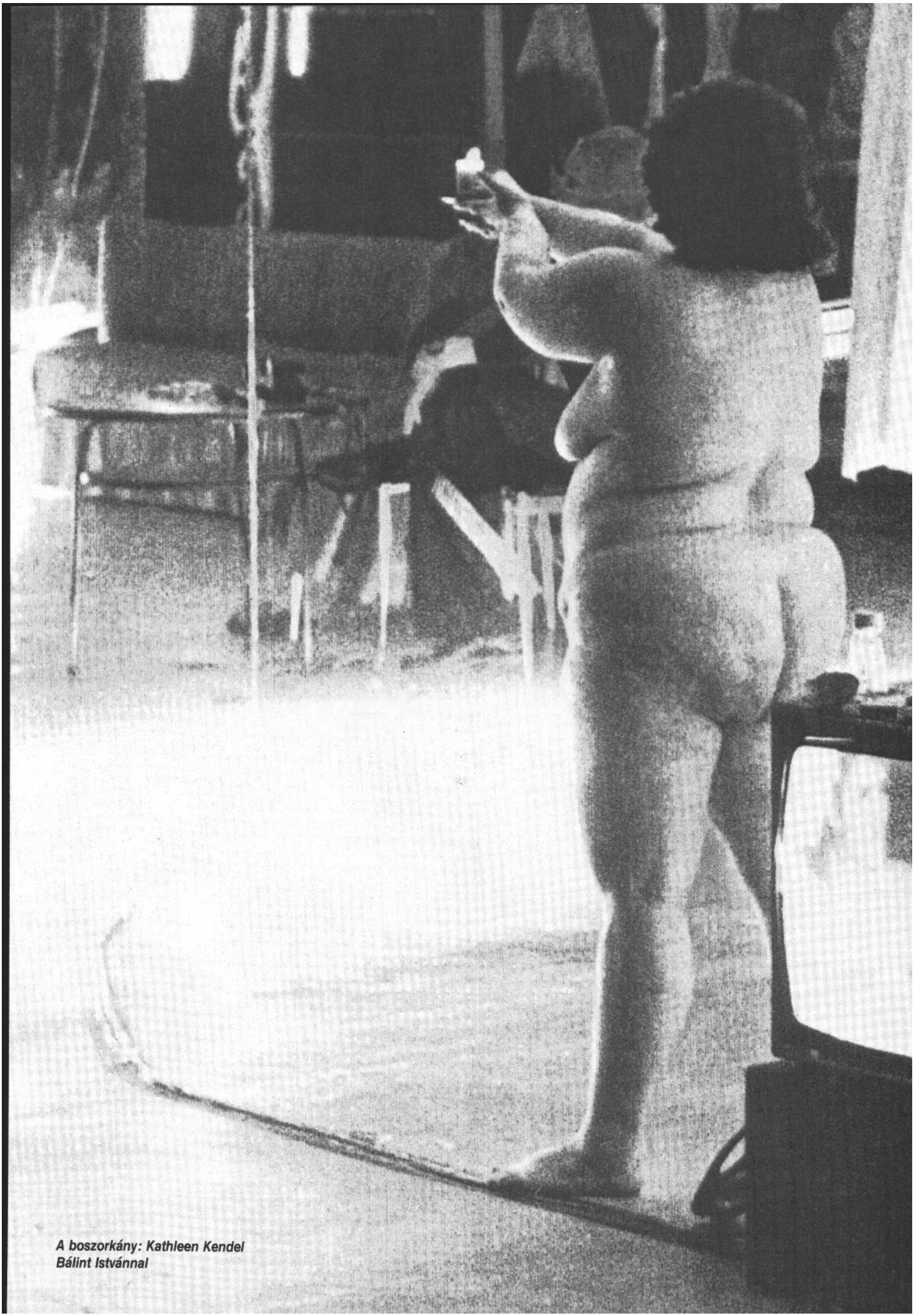

A boszorkány: Kathleen Kendel
Bálint Istvánnal